

ANALYSIS OF CRUISE PASSENGER FLOWS ON THE MEDITERRANEAN AND ITS ADJOINING SEAS

ANALIZA KRETANJA PUTNIKA NA KRUŽNIM PUTOVANJIMA NA MEDITERANU I SUSJEDNIM MORIMA

CORLUKA, Goran

Abstract: *The cruise industry has grown significantly over the last two decades and has become one of the most dynamic segments of the tourism sector. The purpose of the research is to analyse the structure and trends of passenger movements in the Mediterranean and adjoining seas from 2009 to 2017, as the world's second largest cruise market. The results of the study indicate the spatial and temporal concentration of cruise passengers in the Mediterranean and adjoining seas, as well as the differential trend of passenger growth between regions. The research findings point to the current state and future prospects of cruise passengers' movements in the Mediterranean and adjoining seas, and are a step forward in theoretical and practical knowledge about cruise tourism.*

Key words: *cruise passenger flows, Mediterranean and adjoining seas, spatial and temporal concentration, growth trend*

Sažetak: *Industrija krstarenja posljednja dva desetljeća doživjela je značajan rast i postala jedan od najdinamičnijih segmenata turističkog sektora. Svrha istraživačkog rada je analiza strukture i trendova kretanja putnika u Sredozemlju i susjednim morima u razdoblju od 2009. do 2017. godine, kao drugom najvećem svjetskom tržištu krstarenja. Rezultati istraživanja ukazuju prostornu i vremensku koncentraciju putnika na kružnim putovanjima na Mediteranu i susjednim morima te diferencijalan trend rasta broja putnika među regijama. Nalazi istraživanja ukazuju na sadašnje stanje i buduće izgled kretanja putnika na kružnim putovanjima na Mediteranu i susjednim morima te iskorak su u teorijskim i praktičnim spoznajama o kruzingu turizmu.*

Ključne riječi: *putnici na kružnim putovanjima, Mediteran i susjedna mora, prostorna i vremenska koncentracija, trend rasta*

Author's data: Goran, Čorluka, PhD, Split University, University Department of Professional Studies, Kopilica 5, 2100 Split, Croatia, gcorluka@oss.unist.hr

1. Uvod

Globalni turizam bilježi kontinuirane stope rasta međunarodnih turističkih putovanja. U 2019. godini ostvareno je 1.401 milijuna međunarodnih turističkih putovanja, što je povećanje od 28,1% u odnosu na 2013. godinu i 57,1% u odnosu na 2009. godinu (UNWTO, 2019). Time je 2019. godina deseta uzastopan godina rasta međunarodnih turističkih putovanja. Prostor Mediterana u 2019. godini prati trend rasta sa stopom od 8% u odnosu na 2018. godinu. Doprinos u ukupnom rastu međunarodnih turističkih putovanja ima krizing turizam. Usprkos turbulentnom makrookruženju, globalnim ekonomskim ciklusima i neizvjesnim političkim uvjetima, industrija krstarenja pokazala je otpor te kontinuirano bilježi stope rasta. Stopa rasta ostala je stabilna u zadnja tri desetljeća. U 2017. godini zabilježeno je 25,2 milijuna putnika na krstarenju u svijetu, što predstavlja povećanje od 4,1% u odnosu na prethodnu godinu. Prema podacima MedCruise (2018) vodeći udio u ukupnom prometu putnika na krstarenjima u 2016. godini imala je Sjeverna Amerika s 50,5%, praćena Europom s 27%. Udio Mediterana sa susjednim morima u ukupnom svjetskom prometu krstarenja u 2017. godini bio je 15,8%, dok je udio Kariba, kao vodećoj regiji kružnih putovanja, u istoj godini bio 35,4% (CLIA, 2017). Mediteran sa susjednim morima profilirao se kao relevantno tržište krstarenja. Dugoročni trend ukazuje na impresivne stope rasta kružnih putovanja u regiji. Stopa rasta u 2017. godini u odnosu na 2002. godinu je 204,7%, a 32,8% u odnosu na 2007. godinu. Stopa rasta srednjoročno i kratkoročno gledano je negativna i to -3% u odnosu na 2012. godinu i -4% u odnosu na 2016. godinu. Europa se razvija kao receptivna destinacija krizing turizma, a istodobno postaje sve relevantniji emitivni izvor potražnje za kružnim putovanjima. Naime, broj putnika na kružnim putovanjima s emitivnog područja Europe kontinuirano raste od 2007. godine. Udio Europljana na kružnim putovanjima u 2016. godini je bio 6,7 milijuna, što je povećanje od 65,4% u odnosu na 2007. godine (CLIA, 2017). Među Europljanima ističu se Velika Britanija i Njemačka kao glavna emitivna tržišta krizing turizma (Stojanović, Jugović i Jugović, 2014). Uz dominantna tržišta kružnih putovanja Sjeverna Amerike i Europa, Azija, konkretno Kina, kao brzorastuće tržište zauzima sve veću pažnju pružatelja usluga u krizing turizmu. Kružna putovanja, kao oblik turističkih aktivnosti, čine udio od svega 2% u ukupnim turističkim kretanjima, no na prvi pogled zanemarujući udio zavarava. Kružna putovanja zauzele su prepoznatljivu ulogu u međunarodnom turizmu te posljednja tri desetljeća, uz kontinuirane stope raste, ujedno bilježe jedne od najvećih stupa rasta unutar industrije. Danas krizing turizam predstavlja jedan brzorastući, dinamični i konkurentni segmenat industrije turizma (Chen and Nijkamp, 2018). Tržišni uspjeh krizing turizma pripisuje se stalnoj prilagodbi ponude tržišnim promjena, posebice potrebama potražnje u vidu itinerara, sadržaja na plovilu te aktivnostima na kopnu (Pallis and Arapi, 2016; Pallis, Rodrigue and Notteboom, 2014).

Usprkos signifikantnoj ulozi kružnih putovanja u međunarodnom turizmu, krizing turizam je među turističkim fenomenima koji nisu dobili toliko pozornosti u turističkoj literaturi (Hung i sur., 2019; Vega-Munoz eta al., 2019; Castillo-Manzano, Fageda i Gonzalez- Laxe, 2014). Istraživački rad krizing turizma usmjeren je u tri

područja: upravljanje lukama (Hwang i Han, 2014; Tsamboulas, Moraiti i Koulopoulou, 2013, Li, 2014), istraživanje potražnje (Lynn i Kwortnik, 2015; Huang i Hsu, 2010; Hyun i Han, 2015; Hosany i Witham, 2010; Bishope, 2010; Gabe i sur., 2006; Jaakson 2004) te implikacije na destinaciju (Rodrigue i Notteboom, 2013; Scherrer i sur. 2011; Guerrero, Selva i Medina, 2008; Brida i Zapata, 2001). Analiza tržišne strukture i kretanja aktivnosti kružnih putovanja istraženu su od strane Stojanović, Jugović i Jugović (2014) te Pallis i Arapi (2016). Stojanović, Jugović i Jugović (2014) analizirali su indikatore intenziteta i strukture kružnih putovanja s naglaskom na aktivnosti na svjetskoj razini, tržištu Europe i prostoru Jadranskog mora. Pallis i Arapi (2016) izvršili su sveobuhvatnu studiju dinamike kretanja kružnih putovanja i hijerarhije luka na Mediteranu. Autori su istražili trend aktivnosti kružnih putovanja na Mediteranu te međuregionalnu usporedbu luka i regija Mediterana.

Svrha ovog istraživačkog rada je proširiti spoznaje o strukturi i dinamici aktivnosti kružnih putovanja na Mediteranu i susjednim morima. Za potrebe istraživanja formirana su tri istraživačka pitanja na koja će se odgovoriti u empirijskom dijelu rada:

IP1. Jesu li kružna putovanja na Mediteranu i susjednim morima prostorno koncentrirana?

IP2. Jesu li kružna putovanja na Mediteranu i susjednim morima vremenski koncentrirana?

IP3. Je li trend rasta diferencijalan među regijama Mediterana i susjednih mora?

Cilj rada je spoznati strukturu, intenzitet i trend aktivnosti kružnih putovanja na Mediteranu i susjednim morima čime će se ostvariti iskorak u teoriji i struci kruzning turizma.

2. Metodologija istraživanja

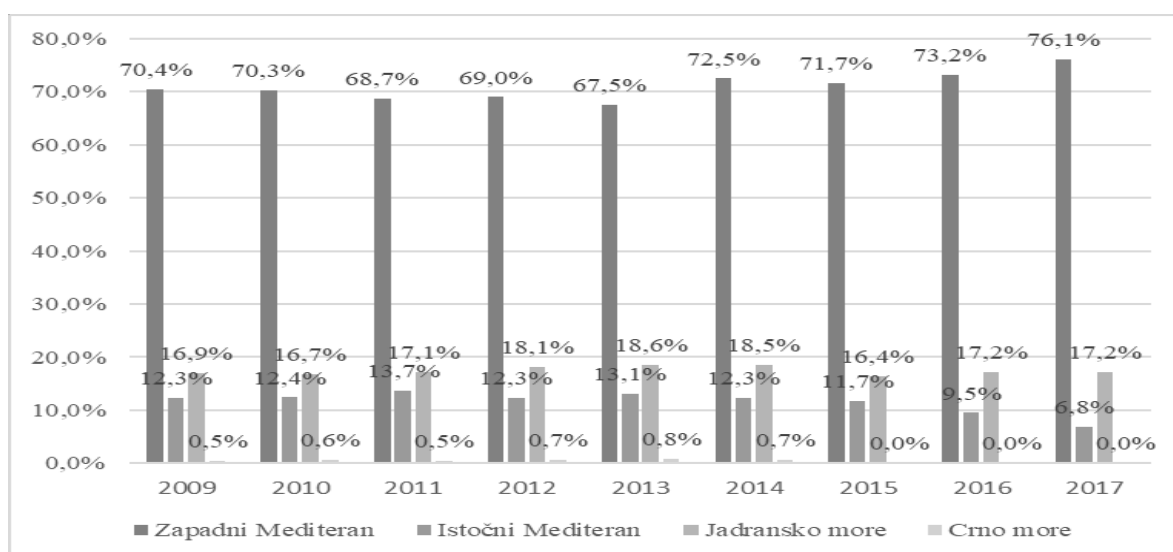
Uzorak istraživanja su luke za krstarenja na Mediteranu i susjednim morima. Analiza se temelji na podacima o putnicima na krstarenju zabilježene od MedCruise Association (Udruženja mediteranskih luka za krstarenje). Udruga MedCruise obuhvaća Mediteran i susjedna mora, okupljajući više od 100 luka u dvadeset zemalja, u četiri regije (zapadno Sredozemlje, istočno Sredozemlje, jadransko i crno more), na tri kontinenta (Europa, Afrika i Azija). Podaci o prometu udruženja MedCruise godišnje predstavljaju uzorak od oko 80% krstarenja i 78% putnika na krstarenju na Sredozemlju i susjednim morima, što čini uzorak reprezentativnim za analizu aktivnosti krstarenja na Mediteranu i susjednim morima. Iz godišnjeg statističkog izvješća Udruge MedCruise aktivnosti krstarenja u lukama MedCruise prikupljeni su podaci o putnicima i brodovima za krstarenja za 84 luke za razdoblje od 2009. do 2017. godine. Luke su distribuirane po četiri regije: Zapadni Mediteran (42 luke), Istočni Mediteran (17 luka), Jadransko more (15 luka) te Crno more (10 luka).

Statistička analiza usmjerena je na brojčano izražavanje broja putnika kružnih putovanja. Prikupljeni podaci su analizirani i provedena je deskriptivna statistika,

usporedo s grafičkom analizom formirana je kvantitativna analiza podataka. Metoda Gini koeficijenta primijenjena je za potrebe izračuna koncentracije aktivnosti kružnih putovanja. Nadalje, izračunate su kratkoročne, srednjoročne i dugoročne stope rasta te kumulativne godišnje stopa rasta (CAGR) putnika na kružnim putovanjima. Izrađene su projekcije kretanja aktivnosti kružnih putovanja na Mediteranu i susjednim morima po regijama s optimističnim i pesimističnim scenarijem. Za potrebe projekcije kumulativne stope rasta razmatrane su sljedeće vrijednosti: kumulativna stopa rasta ukupnog broja putnika na kružnim putovanjima u svijetu, kumulativna stopa rasta ukupnog prometa putnika u lukama Mediterana i susjednih mora, kumulativna stopa rasta ukupnog prometa putnika promatrane regije. Izračunate optimistične projekcije kumulativne stope predstavljaju dugoročni trend razvoja 2017./2009. godina, dok pesimistične projekcije kumulativne stope predstavljaju kratkoročni trend razvoja 2017./2014. godina.

3. Rezultati istraživanja i rasprava

Statističkom analizom prikazan je tržišni udio i dinamika kretanja aktivnosti kružnih putovanja među regijama Mediterana (Zapadni Mediteran, Istočni Mediteran, Jadransko more i Crno more) (Slika 1.).

Slika 1. Udio regija u ukupnom prometu putnika na kružnim putovanjima Mediterana i susjednih mora (2009.-2017.)

Prostor Zapadnog Mediterana u promatranom razdoblju kontinuirano zauzima vodeći udio u ukupnom prometu putnika na kružnim putovanjima na Mediteranu i susjednim morima. U 2017. godini Zapadni Mediteran ostvario je 19.721.702 putnika na kružnim putovanjima, dok je broj putnika na kružnim putovanjima u ostale tri regije iznosio Istočni Mediteran 1.750.124 putnika, Jadransko more 4.447.033 putnika te Crno more 4.524 putnika. Značajan udjel Zapadnog Mediterana u kruzingu aktivnostima međuzavisan je s lokacijom vodećih luka Mediterana na tom prostoru. Naime, osam od deset vodećih luka po broju putnika u 2017. godini locirano je upravo u ovom dijelu Mediterana. Ispitivanjem udjela 10 najprometnijih luka na

Mediteranu i susjednim morima dobiva se uvid o koncentraciji promet putnika na kružnim putovanjima. Vodećih pet luka po prometu putnika u 2017. godini imale su udio od 38,5% u ukupnom prometu putnika, što je povećanje od 16,3% u odnosu na 2009. Promatrajući deset vodećih luka po prometu putnika udio je od 55,7% što je povećanje od 7,5% u odnosu na 2009. Može se konstatirati da vodećih pet luka dominiraju tržištem kružnih putovanja na Mediteranu i susjednim morima te da njihova dominacija kontinuirano raste.

Analizom kretanja kružnih putovanja razvidna su značajna odstupanja broja putnika na kružnim putovanjima među lukama Mediterana i susjednim morima. U istraživanju je provedena klasifikacija luka po ulozi u ukupnim kretanjima kružnih putovanja na luke s primarnom ulogom, luke sa sekundarnom ulogom i luke s tercijarnom ulogom (Tablica 1).

Regija	Broj luka s primarnom ulogom >4.000.000 putnika (Ukupno 2009-2017)	Broj luka sa sekundarnom ulogom 1.000.000 - 4.000.000 putnika (Ukupno 2009-2017)	Broj luka s tercijarnom ulogom <1.000.000 putnika (Ukupno 2009-2017)
Zapadni Mediteran	15	10	17
Istočni Mediteran	1	5	11
Jadransko more	4	2	9
Crno more	0	0	10

Tablica 1. Klasifikacija luka na Mediteranu i susjednim morima s obzirom na promet putnika na krstarenju (2009-2017)

Iz tabelarnog prikaza evidentna je koncentracija luka s primarnom ulogom u kružnim putovanjima u regiji Zapadni Mediteran. Naime, petnaest od ukupno dvadeset luka smješteno je upravo u toj regiji. Čak su luke sa sekundarnom ulogom dominantno pozicionirane na prostoru Zapadnog Mediterana, deset od ukupno petnaest luka.

Koncentracija aktivnosti kružnih putovanja na Mediteranu i susjednim morima prikazana je metodom Gini koeficijenta. Provedena je analiza koncentracije aktivnosti među regijama (Tablica 2.). Rezultati istraživanja ukazuju na ekstremnu prostornu koncentraciju kružnih putovanja unutar regija Mediterana i susjednih mora. Gini koeficijent veći od 0,5 indicira koncentraciju aktivnosti, od čega istražene vrijednosti značajno odstupaju.

	Zapadni Mediteran	Istočni Mediteran	Jadransko more	Crno more
Gini koeficijent	0,62	0,92	0,87	0,80

Tablica 2. Gini koeficijent po regijama Mediterana i susjednih mora za 2017. godinu

Slijedi navedenom, u promatranom razdoblju od 2009. do 2017. godine prostor Zapadnog Mediterana ima dominantni udio u ukupnom broju putnika kružnih putovanja, pri čemu se udio kreće u rasponu od 67,5% do 76,1%. Nadalje, deset vodećih luka po prometu putnika ostvario je udio je od 55,7% u 2017. godini, pri tome su osam od deset vodećih luka locirane u regiji Zapadni Mediteran. Dodatno

petnaest od ukupno dvadeset luka s primarnom ulogom u prometu putnika nalazi se na prostoru Zapadnog Mediterana. Temeljem izloženog odgovor na IP1. glasi kružna putovanja na Mediteranu i susjednim morima su prostorno koncentrirana.

Uz prostornu koncentraciju aktivnosti kružnih putovanja relevantno pitanje upravljanja kružnim putovanjima na Mediteranu i susjednim morima je vremenska koncentracija aktivnosti.

	Ukupno kretanja putnika			
	Ožu-Svi	Lip-Kol	Ruj-Stu	Pro-Velj
Zapadni Mediteran	23,4%	32,6%	34,0%	10,0%
Istočni Mediteran	25,6%	37,1%	34,8%	2,5%
Jadransko more	19,6%	45,3%	33,6%	1,5%
Crno more	39,4%	18,2%	42,4%	0,0%
Ukupno	23,0%	35,1%	33,9%	8,0%

Tablica 3. Udio tromjesečja u ukupnim kretanjima putnika na kružnim putovanjima (2017.)

Kružna putovanja, s obzirom na broj putnika, su vremenski koncentrirana u dva tromjesečja, u razdoblju od lipnja do studenog. Sezonalnost je posebno izražena na prostoru Jadranskog mora koje bilježi 45,3% ukupnih kretanja putnika i 41,3% ukupnih ticanja u glavnom tromjesečju. Promet kružnih putovanja na prostoru Zapadnog Mediterana, usporedno s ostalim regijama, ima manje fluktuacije i sezonsku koncentraciju, no i ova regija je sezonski obilježena. Iako su neka područja pogodna za krstarenje tokom cijele godine, kao što su Karibi i jugoistočna Azija, Mediteran i susjedna mora imaju izraženu sezonalnost aktivnosti kružnih putovanja, što je ograničavajući faktor u razvoju krstarenja na tom području. Shodno prikazanom odgovor na IP2. glasi kružna putovanja na Mediteranu i susjednim morima su vremenski koncentrirana.

Dinamika kretanja i trend kružnih putovanja analizirani su izračunom stope promjene za kratkoročno, srednjoročno i dugoročno razdoblje te izračunom kumulativne godišnje stope rasta za razdoblje od 2014. do 2017. godine i od 2007. do 2017. godine. Zatim izrađene su projekcije kretanja aktivnosti kružnih putovanja na Mediteranu i susjednim morima po regijama s optimističnim i pesimističnim scenarijem.

	Indeks 2017/2016	Indeks 2017/2013	Indeks 2017/2009	CAGR 2014-2017	CAGR 2009-2017
Zapadni Mediteran	-2,4%	+4,2%	+28,3%	+2,8%	+3,2%
Istočni Mediteran	-33,5%	-52,3%	-34,7%	-17,2%	-5,2%
Jadransko more	-6,3%	-14,9%	+20,6%	-1,4%	+2,4%
Crno more	-58,5%	-98,0%	-95,5%	-70,9%	-32,2%

Tablica 4. Trend rasta broja putnika na kružnim putovanjima među regijama Mediterana i susjednih mora

Tablica 4. ukazuje na razvoj i varijaciju putnika na kružnim putovanjima. Gledajući dugoročna kretanja Zapadni Mediteran bilježi najveću pozitivnu varijaciju broja putnika, praćen Jadranskim morem. Istočni Mediteran izložen je izazovima te bilježi pad prometa putnika, dok je situacija još alarmantnija u lukama Crnog mora. U srednjoročnom razdoblju Zapadni Mediteran bilježi stope rasta, dok su ostale regije bile izložene padu broja putnika. Promatrajući kratkoročno razdoblje sve regije bilježe pad broja putnika. Kumulativan stopa rasta značajno se razlikuje među destinacijama. Zapadni Mediteran jedina je regija s pozitivnim CAGR-om u razdoblju od 2014. do 2017. godine, dok daleko najveće negativne stope bilježi Crno more. CAGR dugoročno gledano od 2009. godine do 2017. pozitivan je za regije Zapadni Mediteran i Jadransko more, dok Istočni Mediteran i Crno more imaju negativne stope rasta.

	Broj putnika na kružnim putovanjima		
	2017.	Optimistični scenarij 2030.	Pesimistični scenarij 2030.
Zapadni Mediteran	19.721.702	30.382.203	27.359.492
Istočni Mediteran	1.750.124	1.867.358	950.144
Jadransko more	4.447.033	6.630.223.	5.146.482
Crno more	4.524	1.130	26

Tablica 5. Prognostičke vrijednosti broja kružnih putovanja u regijama Mediterana i susjednih mora 2030. godine

U Tablici 5. prikazane su prognostičke vrijednosti broja kružnih putovanja u regijama Mediterana i susjednih mora 2030. godine. U oba razmatrana scenarija Zapadni Mediteran i Jadransko more imaju pozitivan trend rasta, dok Istočni Mediteran i Crno more imaju negativan trend rasta. Razvidna je dominacija Zapadnog Mediterana u oba scenarija, dok je budućnost kružnih putovanja na Crnom moru vrlo neizvjesna. Shodno iznesenom odgovor na IP2. glasi trend rasta među regijama Mediterana i susjednih mora je diferencijalan.

4. Zaključak

Industrija krstarenja posljednja dva desetljeća doživjela je značajne stope rast i postala dinamičan i konkurentan segmenata turističkog sektora. Analizom kretanja putnika na kružnim putovanjima na Mediteranu i susjednim morima ustanovljeno je stanje i budući izgledi kretanja putnika. Temeljem rezultata istraživanja može se konstatirati da su aktivnosti kružnih putovanja na prostoru Mediterana i susjednih mora prostorno koncentrirane. Naime, udio regije Zapadnog Mediterana seže oko 70% u promatranom razdoblju, petnaest od dvadeset luka s primanom ulogu u kretanju putnika na kružnim putovanjima locirano je na Zapadnom Mediteranu, vodećih deset luka ostvaruje 55,7% ukupnog prometa putnika, od toga su osam od deset vodećih luka smještena na prostoru Zapadnog Mediterana, te Gini koeficijent ukazuje na ekstremnu prostornu koncentraciju aktivnosti kružnih putovanja unutar samih regija. Nadalje, aktivnosti kružnih putovanja na prostoru Mediterana i

susjednih mora su vremenski koncentrirane ostvarujući oko 70% aktivnosti u dva ključna tromjesečja, u razdoblju od lipnja do studenog. Posljednje, regije Mediterana i susjednih mora imaju diferencijalan trend rasta. Kretanje broja putnika na kružnim putovanjima po lukama je dinamično u razdoblju između 2017. i 2009. godine. U promatranom razdoblju luke su obilježene varijacijama broja putnika. Istraživački rad iskorak je u teorijskim i praktičnim spoznajama o kruzing turizmu. Ograničenje istraživanja veže se uz uzorak i dostupnost podataka, naime podaci po lukama za promatrano razdoblje bili su nekompletni. Preporuka za buduća istraživanja iz područja rada je izvršiti detaljnu analizu stanja i trendova luka unutar regija, također ispitati utjecajne faktore na prostorno i vremensko kretanja putnika na kružnim putovanjima.

5. Literatura

- [1] Bishop, M. I. (2010). Tourism as a small-state development strategy: peer pressure in the Eastern Caribbean?, *Progress in Development Studies*, 10 (2), 99-114
- [2] Brida, J. B., Zapata, S. (2001). Cruise Tourism: Economic, Socio-Cultural and Environmental Impacts, *International Journal of Leisure and Tourism Marketing*, 1(3), 205-226
- [3] Castillo-Manzano, J. I., Fageda, X., Gonzalez-Laxe, F. (2014). An analysis of the determinants of cruise traffic: An empirical application to the Spanish port system, *Transportation Research Part E*, 66, pp. 115-125
- [4] Castillo-Manzano, J. I., Lopez-Valpusta L. (2018). What does cruise passengers' satisfaction depends on? Does size really matter?, *International Journal of Hospitality Management*, 75, 116-118
- [5] Chen, M. J., Nijkamp, P. (2018) Itinerary planning: Modeling cruise lines' length of stay in ports, *International Journal of Hospitality Management*, 73, 55-63
- [6] CLIA. (2017) CLIA 2017 Annual Report, CLIA Cruise Line International Association, Washington DC
- [7] Gabe, T. M., Lynch, C. P., McConnon Jr., J. C. (2006). Likelihood of cruise ship passenger return to a visited port: the case of bar harbor, *Maine, Journal of Travel Research*, 44, 281-287
- [8] Guerrero, J. I. F., Selva, L. M., Medina, R. P. (2008). Economic Impact of Western Mediterranean Leisure Ports, *International Journal of Transport Economics*, 35 (2), 251-272
- [9] Hosany, S., Witham, M. (2010). Dimensions of cruisers' experiences satisfaction and intention to recommend, *Journal of Travel Research*, 49 (3), 351-364
- [10] Huang, J., Hsu, C. H. C. (2010). The impact of customer-to-customer interaction on cruise experience and vacation satisfaction, *Journal of Travel Research*, 49 (1), 79-92
- [11] Hung, K., Wang, S., Guillet, B. D., Liu, Z. (2018). An overview of cruise tourism trough comparison of cruise studies published in English and Chinese, *International Journal of Hospitality Management*, 77, 207-2016
- [12] Hwang, J., Han, H. (2014). Examining strategies for maximizing and utilizing brand prestige in the luxury cruise industry, *Tourism management*, 40, 244-259

- [13] Hyun, S. S., Han, H. (2015). Luxury cruise travelers: other customer perceptions, *Journal of Travel Research*, 54 (1), 107-121
- [14] Jaakson, R. (2004). Beyond the tourist bubble? Cruiseship passengers in port, *Annals of Tourism Research*, 31 (1), 44-60
- [15] Li, B. (2014). A cruise line dynamic overlooking model with multiple cabin types from the view of real options, *Cornell Hospitality Quarterly*, 55 (2), 197-209
- [16] Lynn, M., Kwortnik, R. J. (2015). The effect of tipping policies on customer satisfaction: a test from the cruise industry, *International Journal of Hospitality Management*, 51, 15-18
- [17] Macneill, T., Wozniak, D. (2018). The economic, social, and environmental impact of cruise tourism, *Tourism management*, 66, 387-404
- [18] MedCruise. (2010-2018) The New MedCruise Statistic Report, 2010 edition, *A Report produced for MedCruise*, Dostupno na <https://www.medcruise.com/> Pristup: 01.04.2020.
- [19] Pallis, A. A., Arapi, K. P. (2016). A multi-port cruise region: dynamics and hierarchies in the Med, *Tourism: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, Vol. 11, No. 2, pp. 168.
- [20] Pallis, A. A., Rodrigue, J. P., Notteboom, T. E. (2014). Cruises and Cruise Ports: Structures and Strategies, *Research in Transportation Business & management*, 13, 1-5
- [21] Rodrigue, J. P., Notteboom, T. (2013). The geography of cruises: itineraries, not destination, *Applied Geography*, 38, 31-42
- [22] Scherrer, P., Smith, A. J., Dowling, R. K. (2011). Visitor management practices and operational sustainability: expedition cruising in the Kimberley, Australia, *Tourism Management*, 32, 1218-1222
- [23] Soriani, S., Bertazzon, S., Cesare, F. D., Rech, G. (2009). Cruising in the Mediterranean: Structural aspects and evolutionary trends, *Maritime Policy & management*, 36 (3), 235-251
- [24] Stojanović, M., Jugović, T. P., Jugović, A. (2014). Indicators of passenger flows movements on the world and Mediterranean cruise market, *Scientific Journal of Maritime Research*, Vol. 28, pp. 40-48
- [25] Tsamboulas, D., Moraiti, P., Koulopoulou, G. (2013). How to Forecast Cruise Ship Arrivals for a New Port-of-Call Destination, *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, No. 2330, Transportation Research Board of the National Academies, Washington, D.C., 24-30
- [26] UNWTO. (2019). International Tourism Highlights 2019 Edition, *UNWTO World Tourism Organization*, Madrid, Spain
- [27] Vega-Munoz, A., Arjona-Fuentes, J., Ariza-Montes, A., Han, H. (2019). In search of "a research front" in cruise tourism studies, *International Journal of Hospitality Management*, 85

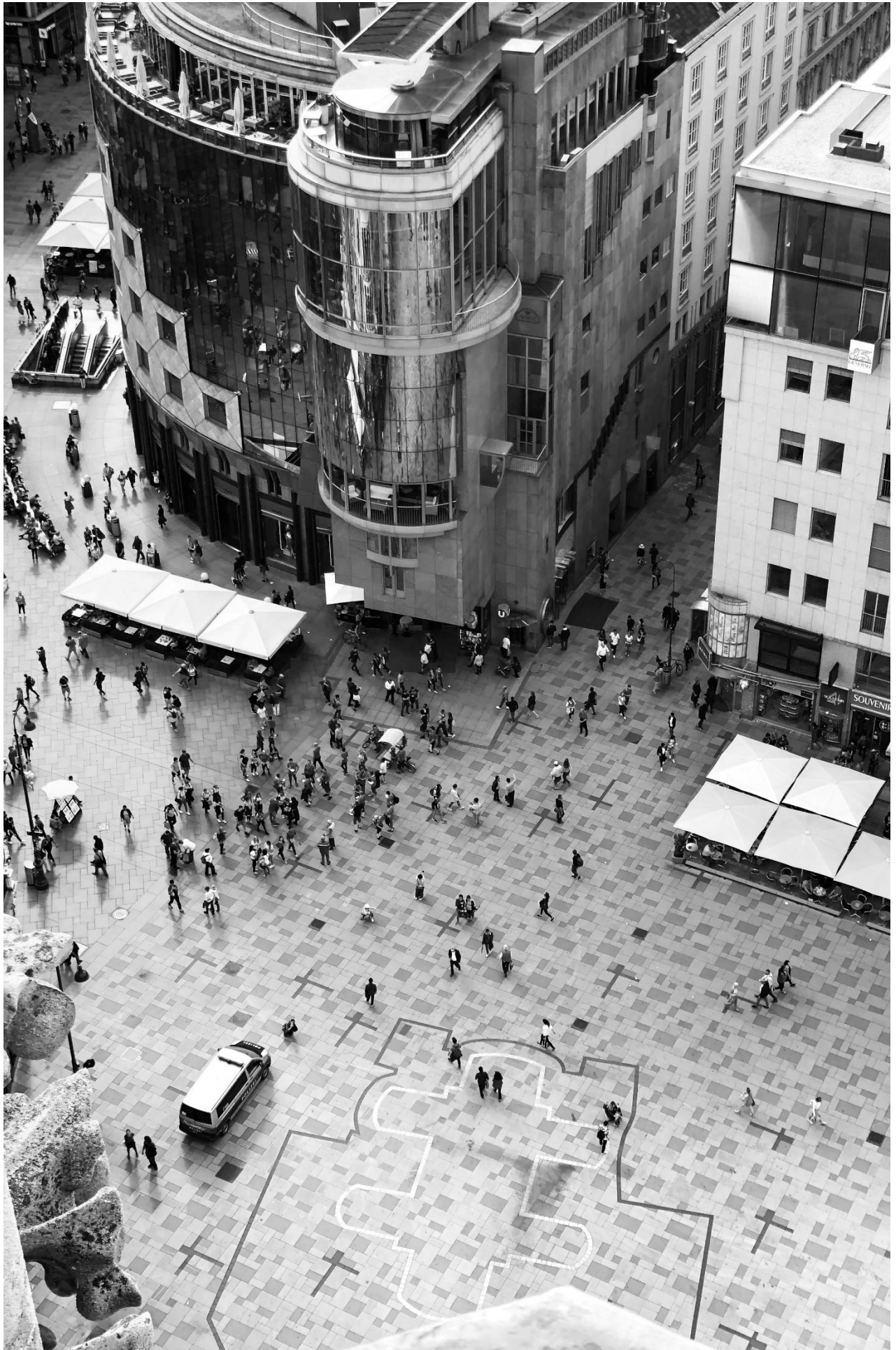

Photo 018. Pogled s katedrale Sv. Stjepana u Beču / View from the Cathedral of St. Stephen in Vienna